

Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma

Nimet Ferah | <https://orcid.org/0000-0003-1092-7208>
nferah@bingol.edu.tr

Bingöl Üniversitesi | <https://ror.org/03hx84x94>
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı, Bingöl, Türkiye

Öz

Günümüz dünyasında teknoloji kullanımı ebeveynler için yeni bir sorumluluk alanı ortaya çıkarmıştır. Teknolojinin gelişimiyle birlikte hayatımıza giren dijital medya pek çok alanda olduğu gibi dijital dünyaya doğan çocukları da etkisi altına almıştır. Dijital medya kontrolsüz ve bilinçsiz bir şekilde kullanıldığında bir takım zararlı sonuçlar ortaya çıktığı bilinmektedir. Dijital ebeveynlik, internet ve dijital medya kullanımı konusunda anne babaların çocuklarını korumak, onların gelişimlerini sekteye uğratacak durumlara karşı bilinçli davranmak ve gerekli ebeveyn rollerini üstlenmek şeklinde özetlenebilecek yeni bir kavram-sallaştırma değildir. Dijital medya kullanımı, yol açtığı sorunlar nedeniyle özellikle ebeveynler ve çocuklar için eğitime ve disipline edilmeye açık bir konudur. Dijital ebeveynlik ile ilgili ülkemizde ve dünyada farklı alanlarda çalışmalar yürütülmektedir. Ancak konunun dini tutum ve davranış yönü din bilimleri pratikleri ile pek irdelenmemiştir. Bu noktada çocukların internet ve dijital medya kullanımı konusunda ebeveynlerin dini tutumlarının araştırılmasına ihtiyaç vardır. Din, özellikle birey ve aile yaşantısına yön verme, biçimlendirme ve anlamlandırma açısından hayattaki en önemli öğelerden birisidir. Çalışma, çocuklarının dijital medya kullanımıyla ilgili anne-babaların dini tutum ve değerlendirmelerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Dijital ebeveynlikte dini tutumları incelemeyi hedefleyen bu çalışmada nitel araştırma desenine uygun bir şekilde amaçlı örneklem metodu ile Aralık 2020-Ocak 2023 tarihleri arasında ulaşılan ve Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan 12 erkek, 10 kadın, toplam 22 katılımcıya yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler içerik analiz yöntemi ile temalara ayrılarak betimlenmiştir. Sonuçta dijital ebeveynlikte dini açıdan kaygılı, kaderci, bilinçli-kontrollü ve reaksiyoner-yasaklayıcı tarzda davranışların ortaya çıktığı bulgularla ortaya konmuştur. Ayrıca ebeveynlerin özellikle dini hassasiyete sahip olanların çocuklarının internet ve sosyal medya kullanımı konusunda dini endişelere sahip olabildikleri ve buna bağlı olarak davranış ve tutumlarının farklılaşabileceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Dijital Ebeveynlik, Dini Tutum, Dijital Medya, Aile

Öne Çıkanlar

- Bu makalede Din Psikolojisi alanında henüz yeterince çalışılmamış bir konu olarak dijital ebeveynlik konusu ele alınmaktadır.
- Araştırma dijital ebeveynlik olgusunun dini tutum ve davranışlara göre farklılaşabileceğini iddia etmekte ve bunu pratik olarak göstermeye ve ne manaya geldiğini anlamaya çalışmaktadır.

- Dijital ebeveynlikte dini tutum ve davranışların etkili olduğu ve bir takım davranış tarzlarının ortaya çıktığı bulgulanmıştır.
- Araştırma uygulamalı bir alan araştırması olarak dizayn edilmiş ve nitel araştırma metodolojisine uygun bir şekilde tatbik edilmiştir.
- Sonuçta dijital ebeveynlikte dini açıdan kaygılı, kaderci, bilinçli-kontrollü ve reaksiyoner-yasaklayıcı tarzda davranışların ortaya çıktığı bulgularla ortaya konmuştur.

Atıf Bilgisi

Ferah, Nimet. "Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Eskiye ni* 49 (Haziran 2023), 393-416. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1275504>

Geliş Tarihi	02 Nisan 2023
Kabul Tarihi	18 Haziran 2023
Yayın Tarihi	30 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenedergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Kurul İzni	Etik onay, Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından verilmiş olup 21.12.2022 tarihli ve 33117789/044/87668 sayılıdır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

A Qualitative Study on Religious Attitudes in Digital Parenting

Nimet Ferah | <https://orcid.org/0000-0003-1092-7208>
nferah@bingol.edu.tr

Bingol University | <https://ror.org/03hx84x94>
Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Bingol, Türkiye

Abstract

In today's world, the use of technology has created a new area of responsibility for parents. Digital media, which has entered our lives with the development of technology, has also influenced children born into the digital world, as in many areas. It is known that some harmful results occur when digital media is used in an uncontrolled and unconscious way. Digital parenting is a new conceptualization that can be summarized as parents protecting their children in the use of the internet and digital media, acting consciously against situations that may hinder their development and assuming the necessary parental roles. Digital media use is open to education and discipline, especially for parent and children, due to the problems it causes. Studies on digital parenting are carried out in different areas in our country and the world. However, the subject's religious attitude and behavior aspect has not been examined much with the practices of religious sciences. At this point, parents' religious attitudes about children's use of the internet and digital media is a problem that needs to be investigated. Religion is one of the most essential elements in life, especially in terms of directing, shaping and giving meaning to individual and family life. The study aims to determine parents' religious attitudes and evaluations regarding their children's use of digital media. In this study, which aims to examine religious attitudes in digital parenting, semi-structured questions were asked to a total of 22 participants, 12 men, 10 women, living in different cities of Turkey, who were reached between December 2020 and January 2023 by purposive sampling method in accordance with the qualitative research design. The data obtained were divided into themes and described by content analysis method. As a result, it has been revealed by the findings that religiously anxious, fatalistic, conscious-controlled and reactionary-prohibitive behaviors occur in digital parenting. In addition, it has been determined that parents, especially those with religious sensitivities, may have religious concerns about their children's internet and social media use, and accordingly their behaviors and attitudes may differ.

Keywords

Psychology of Religion, Digital Parenting, Religious Attitude, Digital Media, Family

Highlights

- In this article, digital parenting is discussed as a subject that has not been studied sufficiently in the field of Psychology of Religion.
- The research claims that the phenomenon of digital parenting may differ according to religious attitudes and behaviors and tries to demonstrate this practically and to understand what it means.
- It has been found that religious attitudes and behaviors are effective in digital parenting and some behavioral styles emerge.

- The research was designed as an applied field study and applied in accordance with the qualitative research methodology.
- As a result, it has been revealed by the findings that religiously anxious, fatalistic, conscious-controlled and reactionary-prohibitive behaviors occur in digital parenting.

Citation

Ferah, Nimet. "A Qualitative Study on Religious Attitudes in Digital Parenting". *Eskiyeni* 49 (June 2023), 393-416. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1275504>

Date of submission	02 April 2023
Date of acceptance	18 June 2023
Date of publication	30 June 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Ethics Committee Approval	Ethical approval granted by Bingol University Social Sciences and Humanities Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 21.12.2022 and numbered 33117789/044/87668
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş

Sanayi devrimi ile kendisini hissettiren toplumsal değişim enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki çığır açan gelişmelerle birlikte hızlanmış, kendi kavramları ve anlam dünyası ile yeni medya ve iletişim ağları tüm yaşamı kuşatmıştır. Bu teknoloji dünyasının içine doğmuş kişiler dijital yerliler, sonradan bu dünyaya dahil olmaya çalışanlar ise dijital göçmenler olarak isimlendirilmektedir. Kuşaklar arası farklılaşmanın bir göstergesi olan bu ayrımında yerliler, ana dili gibi bu yeni dünyayı ve kavramları yaşayan ve yaşatan kişileri temsil ederken, göçmenler ise farklı dil ve lehçelerin olduğu bir topluma dahil olan yani sonradan o dili öğrenmeye ve o toplumda yaşamaya çalışan kişilere işaret etmektedir.¹

Her halükarda akıllı telefon, anında mesajlaşma, gelişmiş oyun konsolları ve içerikleri ile birlikte yetişkinler ve çocuklar için dijital medyanın cezbedici özellikleri hayatı işgal etmiştir. Yönetilmesi ve kontrol edilmesi güç bir alan ortaya çıkmıştır. Göka'nın deyimi ile teknomedyatik dünyada artık yeni ilişki ve etkileşim sorunları, toplum ve birey yaşantısında yeni patolojiler baş göstermiştir.² Bağımlılıktan olumsuz rol model oluşturmaya varana dek dijital içeriklerin birçok zararından ve risklerinden bahsetmek mümkün olduğu gibi dijital okuryazar olma, interneti etkili kullanma ve dijital medyanın eğitsel yararlarından da söz edilmektedir. Bu minvalde sanal dünyanın, çocuklar üzerindeki etkilerine dair tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bazı uzmanlar dijital medya kullanımının olumlu yönlerini vurgularken bazıları ise olumsuz yönlerini ön plana çıkarmaktadır. Aileler, psikologlar, sosyologlar, eğitimciler, iletişimciler, eğitim teknolojileri ve akademisyenler tartışmanın taraflarını oluşturmaktadır. Uzmanlar genellikle eğitsel yararları noktasında bu teknolojileri savunmaktadır.³

Diğer taraftan dijital medya ve çocuk etkileşiminin olumlu ve olumsuz sonuçlarını anlayabilmek ve açıklayabilmek için ailenin rolü önem kazanmıştır. Dijital medyanın aile yaşantısına etkisi, aile içerisinde kullanımı ve bu konuda çocuk-ebeveyn tutumları tartışma konuları ve sorunları arasında yerini almıştır. Ebeveynler için farklı ve yeni bir sorumluluk alanı ve roller ortaya çıkmıştır.⁴ Dijital ebeveynlik olarak isimlendirilen bu durum/kavram, genel ebeveynlik rol ve sorumluluklarından bağımsız olmamakla birlikte dijitalizmin kendini dayattığı günümüz koşullarında yeniden şekillenen ebeveyn rol ve sorumluluklarını betimlemektedir. Diğer taraftan çocuk terbiyesi ve çocuk yetiştirme ebeveynin ve ailenin dini yaşantısından bağımsız değildir. Dijital medya kullanımı konusunda ebeveynlerin dini tutumlarının ne olduğu ve nasıl farklılaştığı hayati bir duruma işaret etmektedir. Çünkü aile sistemi içerisinde; dinin işlerliği, algılanması ve yaşantısı, kuralların belirlenmesi, ebeveynlerin; dini tutum ve yaşayış tarzları, dini hayat görüşlerini aile yaşantısına tatbik etmeleri çocuğun geleceğini biçimlendiren en

¹ Marc Prensky, "Digital Natives, Digital Immigrants", *MCB University Press* 9/5 (Ekim 2001), 1-6.

² Erol Göka, "Dijital Medya ve Bireyin Psikolojisi", *TRT Akademi Dergisi* 1/2 (Temmuz 2016), 682-701.

³ Yaprak İşçibaşı, "Bilgisayar, İnternet Ve Video Oyunları Arasında Çocuklar", *Selçuk İletişim* 7/1 (Ocak 2011), 122.

⁴ Abdurrahman Özkan - İsmail Hira, "Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Yaş Çocukların Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn", *Kesit Akademi* 9 (Ocak 2017), 246-267.

önemli unsurlar arasındadır. Dolayısıyla ortaya çok yönlü bir konu ve sorun çıkmış olmaktadır. Bu konunun ayrıntılarına değinmeden önce dijital ebeveynlik kavramının içeriğine bakmakta yarar vardır.

1. Dijital Ebeveynlik

Geçmişten günümüze aile yaşantısı ve sorunları, toplumsal değişim ile birlikte farklılaşmıştır. Modernleşmenin ardından gelen dijital çağda çekirdek ailenin atomize olduğu bir aile görüntüsü ortaya çıkmıştır. Aynı çatı altında yaşamasına karşın aile üyeleri için kendi dijital dünyalarında vakit geçirmek, akışı ve story'leri kaçırmamak daha eğlenceli ve keyifli hale gelmiştir. Yan odadaki çocuğunu akıllı telefonu ile kontrol etmeye çalışan bir ebeveyn modeli ortaya çıkmıştır.⁵ Baudrillard terminolojisi ile söylenecek olursa sanal dünya adeta aileyi yutmuştur. Aileyi simüle eden bireyler arasında yeni bir yaşantı ortaya çıkmıştır. İnternet; elektrik, su gibi evde bulunması gereken olmazsa olmaz bir öge haline gelmiştir. 2022 verilerine göre Türkiye'de internet erişim imkânı olan hane oranı % 94,1 olmuştur. İnternet kullanım oranı 16-74 yaş grubunda %85 olurken; bireylerin en fazla kullandıkları uygulamalar %82,0 ile WhatsApp, %67,2 YouTube ve %57,6 ile Instagram olmuştur.⁶ İnternet kullanımı, 6-15 yaşlar arasındaki çocuklar için 2013 yılında %50,8, 2021 yılında %82,7 olmuştur. Çocukların %90,1'inin her gün interneti kullandığı, %31,3'ünün ise düzenli olarak sosyal medya kullandığı ve günde yaklaşık üç saatini sosyal medya için harcadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocukların %64,4'ü akıllı telefon kullandığını bildirmiştir.⁷

Dijital medya, çocukların eğlence ve serbest zaman anlayışının vazgeçilmez bir unsuru olmuş, temel yaşam aktivitesi haline gelmiştir.⁸ Özellikle dijital oyunlar, çizgi filmler vs düşünülecek olursa bu araçlar çocuklar için vakit geçirmenin en önemli unsurlarından birisi olmuştur. Bu araçlar nedeniyle çocuklar kültürel, sanatsal ve sosyal faaliyetlerini hatta beslenme ve uyku gibi temel ihtiyaçlarını ötelemekte, devamında yalnızlaşma, duygusal çöküntü, bedensel gelişimin olumsuz etkilenmesi ve bağımlılık gibi ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır.⁹ Bu noktada ekran karşısında geçirilen süreden medya içeriklerinin mahiyetine varana kadar bir dizi risk unsurundan bahsetmek mümkündür. Dijital medyayı erken yaşlardan itibaren kullanmaya başlayan çocuklar, özellikle online erişim olanakları ve teknolojinin yaygınlaşması sayesinde; şiddet, nefret söylemi, pornografi ve içeriğe gömülü ticari mesajlar gibi *içerik riskleri*; istismar, hakaret, ideolojik beyin yıkama, kişisel verilerin kötüye kullanımı gibi *ilişki (temas) riskleri*; kendilerinin fail veya mağdur oldukları siber zorbalık, kumar, suç gibi *edim riskleri* ile karşılaşabilmektedirler. Çocukların dijital medya araçlarının uzun süreli kullanımı ise beden kitle indeksinde bozulmalara, iştahsızlık, uykusuzluk yaşama, mutsuzluk gibi bedensel

⁵ Fatma Barbarasoğlu - Nazife Şişman, *Adı Konmamış Çağda Yeni Anne Babalar* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 66.

⁶ TÜİK, "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022" (Erişim 15 Kasım 2022).

⁷ TÜİK, "Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2021" (Erişim 15 Kasım 2022).

⁸ Zekihan Hazar, *Dijital Oyunlarda Kaybolan Çocukluk* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 4.

⁹ Hazar, *Dijital Oyunlarda Kaybolan Çocukluk*, 4.

ve psikolojik sorunlara neden olduğu rapor edilmiştir.¹⁰ Dijital medyanın çocukların inanç, davranış ve tutumları üzerinde etkisi olduğu, dijital medyaya maruz kalan kişilerin zamanla gerçeklik algısını yitirerek kendilerine zarar verme, ahlaki değerlerle uyumayan yaşam biçimi benimsemelerine neden olabileceği vurgulanmaktadır.¹¹ Bütün bunların yanı sıra dijital medya ve birey arasındaki bağ son derece kişisel bir özel alan haline dönüşmüştür. Bu, mahrem, karanlık, riskli ve kontrol edilmesi güç bir olgu/ilişkiyle karşı karşıya olunduğuna işaret etmektedir. Bu karanlık tehlike içerisinde dijital dünyanın bağımlılık yapıcı özelliği ise başlı başına bir problem olarak gözükmektedir.

Her halükarda çocuk ve ebeveynler açısından dijital medya kullanımı kontrol edilmesi ve yönetilmesi gereken bir süreç haline gelmiştir. Dijital ebeveynlik kavramsallaştırması da bu noktada kritik bir belirlenimdir. Normal şartlar altında sağlıklı kimlik ve kişilik geliştirmek, okul hayatını disipline edebilmek, sosyal sorumlulukları ve zaman yönetimini öğrenmek gibi konularda çocuklar eğitime ve rehberliğe muhtaçtır. Dijital dünyada ise bunların sağlanması ve elde edilmesi başka bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Anne babalar için bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri, çocuklar için özelleşmiş uygulamalar, medya dili ve uyarıları, okul rehberlik hizmetleri vb. bu yönde özelleşmeye başlamıştır. Ebeveynlerin tutumu ve sorumluluğu ön plana çıkmıştır. Dijital ebeveynlik kavramı bu bağlamda ortaya çıkan bir kavram olmuştur. Çocuklarının dijital medya kullanımı karşısında ebeveyn tutumlarını ifade eden¹² bu kavram aslında daha geniş bir perspektifte bilgi çağının ya da dijital dünyanın ebeveynliğini ifade eden bir kavram olarak anlaşılabilir. Dijital dünya ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ebeveynlerin çocuklarına karşı yaklaşımlarını ve kurallarını değiştirmesine neden olmuştur. Yeni ebeveyn rolleri ve sorumlulukları ortaya çıkmıştır. İnternet ve dijital medya kullanımında çocukların güvenliğini sağlamak, onları korumak ve kollamak ihmal edilmemesi gereken ciddi bir sorumluluk haline gelmiştir. Ebeveynleri bu konuda bilgilendirmek ve rehberlik etmek, ortaya çıkan fırsat ve risklerin değerlendirilmesi için kılavuzlar hazırlanmaya başlamıştır.¹³

Literatürde dijital ebeveynlik rolleri; dijital okuryazarlık, farkında olma, kontrol, etik ve yenilikçilik boyutları ile ilişkilendirilmiştir.¹⁴ Dijital ebeveynlerin farkındalık düzeyleri ise ortaya çıkan yeni rollerin anlaşılması açısından önemlidir. Buna ilişkin yapılan bir çalışmada ebeveynlerin verimli kullanım, risklerden koruma, model olma ve dijital ihmal gibi kategorilerde davranış sergileyebildiği nitel

¹⁰ Gamze Kaya vd., “Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Nisan 2018), 150.

¹¹ Betül Özden, “Dijital Çağ ve Ahlaki Değerler Üzerine Bir İnceleme”, *Sosyal Medya ve Mahremiyet Z kuşağı*, ed. Abdullah Pakoğlu - Rukiye Gögen (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2022), 105; Uğur Bakan - Fikri Salman, “Öğrencilerin Popüler Dijital Oyun Karakterlerinin Seçiminde Görsel Unsurların Etkileri”, *Akademik Sanat Dergisi* 5/9 (Nisan 2020), 113.

¹² Kaya vd., “Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”.

¹³ Carrie Rogers Whitehead, *Becoming a Digital Parent* (Newyork: Routledge, 2021).

¹⁴ Fatih Yaman vd., “Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Aralık 2013), 888-893.

ve nicel bulgularla ortaya konmuştur.¹⁵ Dijital ebeveynlik tutumlarını ölçmeyi amaçlayan bir başka çalışmada ise ebeveynlerin dijital medyanın etkili kullanımını onaylayıcı, riskleri konusunda ise korumacı davranma eğilimde oldukları bulunmuştur. Dijital teknoloji kullanımına ilişkin yeterlilikleri dijital ebeveynlerin tutumları üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Örneğin ebeveynler dijital okuryazarlık açısından yeterli olduklarında çocuklarının dijital medya kullanımına izin verici bir strateji geliştirirken, hem ebeveyn hem de çocuk dijital okuryazarlık becerileri zayıf kaldığında ise sınırlandırıcı bir davranış stratejisi ortaya koydukları ileri sürülmüştür.¹⁶

Esasında ebeveyn tutumları, anne-baba ve çocuklar arasında ortaya çıkan bir etkileşim ve görünüm şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla dijital çağda, anne-baba-çocuk arasındaki roller yeni bir görünüm kazanmıştır. Ancak bunlar, genel ebeveynlik olgusundan ayrı düşünülemez. Temelde ebeveyn çocuk etkileşimi duyarlılık ve talepkârlık ile şekillenen bir denge/dengesizlik durumunu ifade etmektedir. Yani yeni ya da eski, talepler ve duyarlılıklar süreci şekillendirmektedir. Çocuğun yetişmesinde anne ve babaların dindarlık ve dini tutumları ise bu sürece içkindir. Zira dindarlık ile anne-baba tutumları arasında yakın bir ilişki vardır. Ebeveyn tutumları çocuğun dini gelişiminde etkili olabildiği gibi aile yaşantısını şekillendirmesi açısından da önemlidir.¹⁷ Aile kuralları ve sınırları, aile sisteminin dengesi ve işleyişi, aile üyeleri arasındaki sözlü ya da sözsüz sözleşmeler (*contract*) dindarlıktan ve maneviyattan bağımsız değildir.¹⁸

2. Ebeveynlik Tutumları ve Din/Dindarlık

Ebeveyn tutumları, anne ve/veya babanın çocuklarına karşı istikrarlı bir şekilde sergiledikleri, onların yetişmesine etki eden olumlu ya da olumsuz yönelimsel/yargısal eğilimleri/örgüleri ifade etmektedir. Çocuğun benlik gelişimi ve toplumsallık duygusu kazanmasında en önemli faktörlerden sayılan ebeveyn tutumları, özellikle çocukluk ve ergenlik çağında problemleri davranışların (çocuk suçluluğu, uyuşturucu kullanımı, okulu bırakma vb.) ortaya çıkmasında da en önemli etkenler arasında sayılmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı tutumları, kültürden kültüre toplumdan topluma hatta aileden aileye değişkenlik gösterebilmektedir.¹⁹

¹⁵ Abdullah Manap - Emine Durmuş, "Dijital Ebeveynlik Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/2 (Ağustos 2020), 978.

¹⁶ Kaya vd., "Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 159-165.

¹⁷ Nurten Kınter, "İlgili-Seven Anne-Baba Tutumları İle Din ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine", *Dini Araştırmalar* 18 (Kasım 2015), 14-38.

¹⁸ Hatice Kılınçer, *Aileye Tutunmak* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022), 18-75; Hatice Kılınçer, "Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2021), 265.

¹⁹ Hızır Hacıkaleşoğlu - Faruk Karaca, "Ebeveyn Tutumlarının Tanrı Tasavvuru İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (Haziran 2021), 199; Hızır Hacıkaleşoğlu, *Ebeveyn Tutumları Ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 131.

Genel anlamı ile tutum, olay, nesne, olgu, kişi veya düşüncelere yönelik insan davranışlarını, davranış biçimlerini, yargılarını ve yönelimlerini tüm boyutları ile (duygusal, düşünsel, davranışsal, ilişkisel) betimlemek için kullanılabilir. Tutumlar oldukça organize, uzun süreli duygu inanç ve davranış eğilimleridir. Kalıplaşmış tutum ve yargılar, dünyaya yaptığımız atıflar/yüklemeler de tutumlarla yakından ilgilidir. Dolayısıyla olumlu veya olumsuz tutumlardan söz edilebileceği gibi dolaylı ya da doğrudan tutumlardan ve duyusal, bilişsel, davranışsal, sosyal alanla ilgili tutumlardan bahsedilebilir. Tüm bu boyutların/yönlerin birbiriyle ilintili ve uyumlu olduğu varsayılabilir. Örneğin bir kişi dinle ilgili olumlu düşüncelere sahipse bu, dini davranışlarına yansır ve kişinin dine yönelik olumlu duygulara sahip olduğu düşünülebilir. Tutumlar genlerden ve sonradan öğrenilen bilgilerden etkilenir. Yani doğuştan getirilen özellikler ve öğrenmeler bireyin davranışlarını/tutumlarını şekillendirir.²⁰

Ebeveyn tutumları, hususi bir alana işaret etmektedir. Aile sistemi içerisinde ortaya çıkmış olması ve tanımlanması bu tutumları özel kılar. Anne-baba olmak sosyal bir role ve statüye gönderme yapmaktadır. Ebeveyn davranışları tutumla ilgili genel özellikleri yansıtmak durumundadır. Yani bilişsel, duyusal ve davranışsal alanlarda sınıflandırılabilirler, olumlu ya da olumsuz, doğrudan ya da dolaylı şeklinde değerlendirilebilir ve yordanabilirlerdir. Anne ve babaların çocuklarına karşı tutum ve davranışları; aşırı korumacı, hoş görülü, aşırı hoş görülü ve düşkünlük, reddedici, kabul edici, baskıcı, çocuklara boyun eğici, ayrımcı tarzda tezahür edebilir. Ayrıca katı ve kuralcı ebeveynlerin çok fazla kural koyma eğiliminde olacağı, düzensiz ve ilgisiz ebeveynlerin ise kural konusunda daha zayıf kalacağı ve bir takım problemlili davranışların ortaya çıkabileceği kestirilebilir. Otoriter-baskıcı ebeveynlik, ebeveyn ilişkisinde tutarsızlık, sosyal etkinliklerde kısıtlanma, ev ortamındaki kaos vb. özellikle ergenlik dönemi için riskli durumlar olarak vurgulanmaktadır. Nitekim aile kurallarının belirsiz olduğu bir ortamda, tutarsız bir disiplin anlayışıyla büyüyen çocukların akranlarına göre daha fazla davranış problemi gösterdiğini ortaya koyan araştırmalar mevcuttur.²¹

Diğer taraftan aile yaşantısında kuralların ve rollerin belirlenmesinde ve işleminde dindarlık ve dini tutumlar önemli bir etkidir. Özü itibari ile dinlerde, aile hayatı son derece önemsenmiş, dini değerler koruyucu ve düzenleyici bir unsur olarak aile yaşantısını ve ilişkilerini şekillendirmiştir. Din ve tutumlar/davranışlar/yönelimler arasında güçlü ve kompleks bir ilişki söz konusudur. Din tutumlar ve dindarlık hayatın geneline ya da bizzat dinin kendisine yönelik bir yönelim ve davranış organizasyonu olarak düşünülebilir/yorumlanabilir. Din, bazıları için dünyayı anlamlandırmanın en önemli araçlarından birisi sayılabildiği gibi bazıları için bizzat hayatın amacı ve kendisidir. Dindarlık yani dini davranışlar ve tutumlar

²⁰ Üzeyir Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (Aralık 2011), 531-532; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2010), 109-129; Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 521-525.

²¹ Serap Nazlı, *Aile Danışmanlığı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2016), 28-30; Kılınçer, *Aileye Tutunmak*, 69; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 135-145.

ideolojik/inanç, entelektüel/bilgi, ritüel/ibadet veya dinsel davranış, deneyim/duygu, etki (diğer dört boyutun seküler dünyadaki etkisi) şeklinde ortaya çıkabilir. Dindarlık ve dini tutumlar kişilikten bağımsız değildir ve iç/dış yönelimli olabilir.²² Öte yandan ebeveynlik açısından iç yönelimli dindarların ön yargı ile hareket edebileceği, dış yönelimli dindarların ise daha hoş görülü yaklaşımlar sergileyebileceği bilinirse genel kişilik özellikleri ile dini tutumların yakından ilişkili olduğu anlaşılabilir.²³

Dindarlık ve aile yaşantısı arasında istatistiksel açıdan pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, dini inanç ve pratiklerin aileyi güçlendirdiği,²⁴ dinin aile hayatını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği, dinin evlilik ve ebeveynlik işleviyle ilgili önemli bir etmen olduğu yapılan ampirik çalışmalarla gösterilmiştir. Psikolojide dinin aile yaşantısı üzerine etkisi hakkında alan araştırmalarının kısıtlılığına rağmen Amerika'da yapılan geniş çaplı taramalarda ebeveynler tarafından dinin çoğunlukla (anneler %65, babalar %57) “son derece” ve “çok” önemli bir unsur olarak görüldüğü, Amerikalıların %90'ının çocuklarının dini eğitim almasını istediği tespit edilmiştir. Ayrıca çocuk varlığı ile birlikte yani ebeveynliğin başlaması ile anne ve babaların dini davranışlarının ve eğilimlerinin artabileceği rapor edilmiştir.²⁵

Mahoney tarafından yapılan bir meta analizde 1999-2009 yılları arasında evlilik, aile, din ve maneviyatla ilgili yapılan 184 bilimsel araştırma incelenmiş, din ve maneviyatın ebeveyn-çocuk ilişkisini olumlu-olumsuz nasıl etkilediğine dair veriler betimlenmiştir. Dindarlığının (dini katılımın) özellikle ergen çocuklar üzerinde ve onların diğer kişilerle (akran grupları, öğretmenler vb.) ilişkilerinde ebeveynlerin yüksek düzeyde ahlaki beklenti ve gözetim dayatması ile bağlantılı olduğu belirtilmiştir.²⁶ Dindar ebeveynlerin çocukları üzerinde daha otoriter davranacağını kestirmek güç değildir. Nitekim yapılan çoğu araştırmada bu yönde bulgular elde edilmiştir.²⁷ Yüksek düzeyde dindarlık gösteren ebeveynler problem çözme konusunda otoriter yöntemleri daha fazla benimse/güvenme eğiliminde oldukları ancak babalara göre annelerin daha az otoriter olduğu bulunmuştur. Bazı araştırmalarda ise manevi topluluğa katılım gösteren az sayıda ebeveynin etkili ebeveynlik özellikleri ile ön plana çıktığı bildirilmiştir.²⁸

²² Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, 534.

²³ Asım Yapıcı - Hasan Kayıklık, “Dinsel Eğilimle Ön Yargı ve Hoşgörüsüzlük Arasındaki İlişkiler Üzerine Psikolojik Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/1 (Haziran 2005), 413.

²⁴ Kılınçer, “Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi”, 265.

²⁵ Annette Mahoney - Nalini Tarakeshwar, “Evlilikte ve Gündelik Hayat ve Aile Krizlerindeki Ebeveynlik”, çev. Fatma Zeynep Belen, *Din Psikolojisi ve Maneviyat Psikolojisi Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*, ed. Dr. Raymond F. Paloutzian - Dr. Crystal L. Park, thk. çeviri ed. İhsan Çapçioğlu - çeviri ed. Ali Ayten (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013), 361-366.

²⁶ Annette Mahoney, “Religion in Families 1999 to 2009: A Relational Spirituality Framework” 72/4 (Ağustos 2010), 805-818.

²⁷ Nagihan Taşdemir, *The Relationships Between Vertical And Horizontal Individualism-Collectivism, Religiosity, And Parenting Styles From Perspective Of Parents And Their Children* (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

²⁸ Mahoney, “Religion in Families 1999 to 2009: A Relational Spirituality Framework”, 805-818.

Endonezya’da çoğunluğu Müslüman katılımcılardan oluşan örneklem üzerinde yapılan bir araştırmada ebeveynlik tarzı, çocukların problemleri davranışları ve dijital okuryazarlık ilişkisi incelenmiştir. Sonuçta dini inançların ebeveynlik tarzı ve çocuğun yetiştirilmesinde doğrudan etkili olduğu, ebeveynlerin dini saikle daha otoriter ve sınırlayıcı davranabileceği bulunurken ebeveynlik tarzının dijital medya kullanımını yordayabileceği, ebeveynlik tarzı ile dijital okuryazarlık arasında negatif bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Ancak bu bulgunun çocukların olumsuz davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Yani dini inançlar ebeveynlik tarzını etkilese de çocukların problemleri davranışları ile ilişkisiz bulunmuştur. Aynı şekilde dijital okuryazarlık ve çocukların problemleri davranışları arasında bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Ancak aynı araştırmada bu konunun farklı metod ve örneklem grupları ile araştırılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁹ Hacikeleşoğlu yaptığı çalışmada dijital medya ve ahlaki kayıtsızlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Dijital medyaya maruz kalanlarda ahlaki sorumluluğun bilincinde olmama ve duyarsız olmada artış olduğunu belirlemiştir.³⁰ Ülkemizde dijital ebeveynlik ve dini tutumlar arasında yapılmış spesifik bir alan araştırması olmamakla birlikte sosyal bilim camiasında ve stratejik kamu çalışmalarında dijitalleşme ve çocuklar üzerine etkisi hakkında yoğun bir gündem vardır.

3. Yöntem

Bu araştırmada ebeveynlerin, çocuklarının dijital medya kullanımı noktasındaki dini tutumları kendi görüşlerinden hareketle anlaşılacak istenmiştir. Bu amaçla nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Nitel araştırma, olay ve olguların doğal ortamları içerisinde gerçekçi bir şekilde anlaşılması açısından öne çıkan bir yaklaşımdır.³¹ Bu yaklaşımla katılımcıların konu veya problemi hangi ortam ve bağlamda ele aldıkları belirlenebilir.³²

Çalışma grubu *amaçlı örneklem* yöntemiyle seçilmiş, araştırmaya gönüllü olarak katılan Türkiye’nin farklı şehirlerinde (İstanbul, İzmir, Ankara, Bingöl, Erzurum) ikamet eden ebeveynlerden (N: 22) oluşmaktadır. Çalışma Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 33117789/044/87668 sayılı izni ile 15 Aralık 2022 – 15 Ocak 2023 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Gerekli izinlerin alınması ile birlikte ebeveynlerin görüş ve değerlendirmelerine müracaat edilmiştir. Bu uygulamada araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış mülakat soruları kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu hazırlanırken literatürdeki ilgili çalışmalar taranmış, sorular hazırlandıktan sonra 3 kişi ile pilot uygulama yapılmıştır. Alanda uzman iki kişinin görüşleri alınarak son şekli verilmiştir. Mülakat sorula-

²⁹ Sigit Purnama vd., “Do Parenting Styles and Religious Beliefs Matter for Child Behavioral Problem? The Mediating Role of Digital Literacy”, *Heliyon* 8 (Haziran 2022), 2-9.

³⁰ Hızır Hacikeleşoğlu, “Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık ve Ahlaki Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021), 878.

³¹ Hasan Şimşek - Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 45.

³² John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Temel Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013), 48.

rının anlaşılır, açık, yönlendirmenin olmadığı ve katılımcıların düşüncelerini rahatça ifade edecekleri³³ tarzda olmasına dikkat edilmiş, 20 soruluk bir havuz oluşturulmuştur.

Veri analizinde betimsel ve yorumlayıcı yöntem³⁴ tercih edilmiştir. Betimsel analizde daha önceden belirlenen temalar dikkate alınarak veriler yorumlanmaktadır. Doğrudan alıntılarının sık sık yer aldığı betimsel analizde amaç elde edilen verilerin sistematik ve açık bir şekilde betimlenmesidir.³⁵ Nitel yönteme ve mülakat tekniğine uygun bir şekilde;³⁶ çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliğini sağlamak amacıyla sorularla yönlendirme yapılmamasına dikkat edilmiş, verilerin analizinde uzman görüşüne başvurulmuş, gözlem yapılmış, doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

Dijital ebeveynlerin çocuklarının dijital medya kullanımıyla ilgili dini tutumlarını bütüncül bir şekilde değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada 12 kadın, 10 erkek olmak üzere toplam 22 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşları 31 ila 47 arasında değişmektedir. Yaş ortalaması 38,59'dur. Katılımcıların açık ya da örgün olmak üzere neredeyse tamamı üniversite mezunudur. Bir kişi lise mezunu olduğunu bildirmiştir.

Gizlilik ilkesi gereği bulgular sunulurken katılımcıların kimliğini ortaya koyacak detaylara (isim, adres, kişisel bilgiler vb.) yer verilmemiş, katılımcılar K1-Erkek, K2-Kadın... vb. (Katılımcı 1- Erkek, Katılımcı 2- Kadın) şeklinde imlenmiştir. Elde edilen bulgular sistematik ve açık bir şekilde ortaya konması amacıyla “Çocukların dijital medya kullanımı, Ebeveynlerin dijital medya kullanımına dair tutum ve değerlendirmeleri ve Ebeveynlerin Dijital Medya Kullanımına Dair Dini Tutum ve Değerlendirmeleri” olmak üzere üç başlık/tema halinde sunulmuştur. Bunların her birinin içeriğinde gerek dindar olmaları hasebiyle gerekse bizzat dini saikleri ile ortaya çıkan çocuklarının dijital medya kullanımı konusundaki ebeveynlerin davranışları/tutumları keşfedilmeye çalışılmıştır.

4.1. Çocukların Dijital Medya Kullanımı

Öncelikle çocukların dijital medya kullanımlarının nitelik ve süresi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ebeveynlere çocuklarının dijital medya kullanımıyla alakalı sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların; % 54,5 çocuklarının kendilerine ait tablet veya akıllı telefonu olduğunu, % 13,6'sı kendilerine ait olan telefon ya da

³³ Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ocak 2015), 71.

³⁴ Yorumlayıcı yöntem için Bk. W. Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, çev. Sedef Özge (Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2013), 130-141.

³⁵ Şimşek - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 139-240.

³⁶ Şimşek - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 273-281; Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Temel Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Yöntemleri*, 250; Gökhan Arastaman vd., “Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme”, *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (Ocak 2018), 52-60.

tableti çocuklarının kullandığını, % 13,6'sı da daha önce olsa da olumsuz etkileri nedeniyle çocuklarından aldıklarını söylemişlerdir. Ebeveynlere çocukların dijital medyayla kaç yaşında tanıştıkları sorulmuş katılımcıların % 45,4'ü 1-4 yaşları arası, % 36,3'ü 6-8 yaş arası ve %18,2'si ise 9 yaş ve sonrası dijital medya ile tanıştıklarını ifade etmişlerdir.

Çocukların dijital medya kullanım süreleri ise % 54,5 30 dk-1 saat arasında kullandıklarını % 27,3'ü 3-4 saat ve % 18,22'si ise gerekli olduğunda ya da çok az cevabını vermişlerdir. Çocukların daha çok hangi türde içeriklerle ilgilendikleri sorulduğunda katılımcıların % 54,5'i online oyun cevabını vermiştir. Diğer katılımcılar çocuklarının daha çok çizgi film, futbol, tik tok, anime videoları, skeçler, animasyon, belgesel ve araştırma videoları takip ettiklerini söylemişlerdir. Ebeveynlere “Çocuğunuzun dijital medya (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) kullanımı konusunda bir problem yaşadınız mı?” sorusu yönlendirilmiş ve katılımcıların yarısı çocuklarıyla bu noktada sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Ebeveynlerin dijital medyanın çocuklar üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını konusundaki değerlendirmelerini belirlemek için “Çocuğunuzun izlediği şeylerin/içeriklerin davranışlarını etkilediğini gözlemliyor musunuz?” sorusu yönlendirilmiştir. Ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu % 86,4'ü etkilediğini düşündüğünü ifade etmiştir: K2-Erkek “Geleneksellikten uzak, çabuk sıkılan ve dikkati çabuk dağılan bireyler oluyorlar. Olumsuz etkilediğini gözlemliyorum.” derken, K4-Kadın “Evet. Şiddet oyunları oynarsa daha öfkeli oluyor. Oyunda kazanıp kaybetme de etkili oluyor.” ve K11-Kadın “Evet fazlasıyla olumsuz etkilediğini düşünüyorum.” demiştir. K21- Erkek “Son derece etkili, çocukların estetik ve değer yargılarını etkiliyor. Maalesef bu olumsuz bir etki olarak ortaya çıkıyor.” derken, K22-Kadın katılımcı çocuklar için rol-model oluşturduğunu belirtmiştir. K-14 ise “Kısıtlı sürede sadece TV de çizgi film seyrediyor, o da sadece bir kanal o yüzden davranışlarını etkilemiyor” diyerek etkilemediğini ifade etmiştir. K20-Erkek ve K2-Erkek ise olumlu etkilerine değinmişlerdir: “Evet, yer ülke başkent isimlerini ezberlemiş”, “Kendi oyuncakları ile oyunlar ve senaryo üretmeye çalışıyor.” demiştir. Katılımcıların çoğunluğu dijital medya içerikleri hakkında çocuklar açısından son derece olumsuz etkilerden bahsederken birkaçı olumlu değerlendirmeler yapmışlardır.

Ebeveynlerin çocukların davranışının yanı sıra dijital medyanın diğer alanlarda etkisi olup olmadığı konusundaki değerlendirmelerini belirlemek amacıyla “Dijital medya (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) çocukların bilinçaltına ya da kişiliğini etkiliyor mu? Biraz açıklar mısınız?” sorusu yönlendirilmiş ve katılımcıların tamamının dijital medyanın çocukların bilinçaltı ya da kişiliğini etkilediğini kabul ettiği tespit edilmiştir: “Hazırlanan oyun içerikleri düşünme, algılama yetilerini azaltıyor. Şiddet oyunu veya kazanıp kaybetmeli oyunlar daha öfkeli yapıyor. Oyunlar da bilinçli hazırlanan içerikler bazı semboller, müzikler onların uygunsuz şeylere sempati duymalarını sağlıyor. Bu da diri tutmaya çalıştığımız bazı duyguları (din, vicdan, saygı, sevgi vb.) köreltiyor.” K4-Kadın. Benzer şekilde K12-Kadın çocuğu üzerinden örnek vermiştir: “Etkiliyor normal bir video izlerken bile reklamlarda çocukları korkutan içeriklerin paylaşılması çocuğumda karanlıkta kalmaktan korkma ve yalnız uyuyamama

gibi korkular oluşturdu.” K11-Kadın ise çocukların izledikleri karakterle özdeşim kurduklarını ve onları taklit ettiklerini söylemiştir: *“Tabi ki etkiliyor. İzledikleri karakterlere bürünüyorlar onlar gibi giyinip saçlarını onlar gibi yapıyorlar çarpık ilişkilerin yaşandığı videolar ve filmleri yayınlayarak çocuklara bunları normalmiş gibi yansıtıyorlar.”* Çocukların küçük, bilgisiz ve tecrübesiz oldukları için etkilendikleri (K19-Kadın); olumsuz içeriklerin davranış bozukluğu ve psikopatoloji oluşturduğu (K18-Kadın, K21- Erkek), dijital içeriklerin bilinçaltını etkileyecek şekilde oluşturulduğu (K20-Erkek), çocukların gördükleri her şeyi gerçek sandıkları (K15-Kadın, K16-Kadın), görsellerin çocukların hayal dünyalarını, rüyalarını etkilediği (K17-Kadın, K9-Erkek), çocukların gördüklerini taklit ettikleri (K13-Erkek, K8-Erkek, K22-Kadın), çocukların sorumluluktan uzak, yalnız ve bireysel bir hayata sürükleedikleri, gerçeklikten koştukları (K21-Erkek) katılımcıların vurguladığı diğer noktalaradır.

4.2. Ebeveynlerin Çocukların Dijital Medya Kullanımına Dair Tutum ve Değerlendirmeleri

Ebeveynlerin dijital medyaya karşı olan algı ve tutumlarının, çocuklarının dijital medya kullanımında etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla çeşitli sorular yönlendirilmiştir. Ebeveynlere öncelikle *“Çocuğunuzun/çocuklarınızın dijital medya (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) kullanımı konusunda endişeleriniz var mı? Varsa nelerdir?”* sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların % 77,3 bu konuda endişelerinin olduğunu dile getirmişlerdir: *“Fikren hazır olmadıkları bazı içeriklere maruz kalabilirler. İnternette şiddet, alkol, madde kullanımı ve cinsellik başta olmak üzere çok sayıda kötü örnek teşkil edecek içerikle karşılaşmaları kuvvetle muhtemel, bu hususlar endişe verici ”* K1-Erkek.

Katılımcılar endişelerini; dijital medyanın çocukların sorumluluk bilinci ve düşünme becerilerini ketlemesi (K15-Kadın, K21-Erkek); uygunsuz reklamlara maruz kalması, bazı çizgi film karakterlerinden korkması (K8-Erkek, K20-Erkek), ekran başında fazla zaman geçirmesi (K10-Kadın, K21-Erkek); derslerine odaklanma sorunu yaşaması ve davranışlarının olumsuz etkilenmesi (K12-Kadın); dini ve toplumsal değerlerden uzaklaşması, ahlakın bozulması, gerçek gibi gösterilen ancak gerçeklikle hiçbir bağlantısı olmayan yaşantılara merak salmaları, aile değerlerinden gittikçe uzaklaşmaları, ebeveynlerini yetersiz bulmaları (K9-Erkek, K11-Kadın, K21-Erkek, K22-Kadın) şeklinde ifade etmişlerdir. K20-Erkek ise endişesini *“İnancı, ahlak ve maneviyatı zehirleyecek derin sanal bataklıklar, başarısızlık, derse ilgisizlik, hayattan kopuş, sanal zindanlar ve hüsrân”* cümleleriyle dile getirmiştir. Bazı katılımcılar ise kontrol ettikleri, kural ve süre kısıtlılığı dâhilinde kullanımına izin verdikleri ve çocuklarının bağımlı olmamalarından dolayı şuan bir endişe taşımadıklarını belirtmişlerdir (K6-Kadın, K14-Kadın, K17-Kadın).

Ebeveynlerin çocuklarının dijital medya kullanımı konusundaki tutumlarını belirlemek amacıyla *“Çocuğunuzun dijital medya (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) kullanımı konusunda kurallarınız var mı? Varsa nelerdir?”* sorusu yönlendirilmiştir. Bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde ebeveynlerin çocukla-

rın dijital medya kullanımından olumsuz etkilenmemesi için çeşitli kurallar koymaya çalıştıkları ve bu kuralların kendi hassasiyet ve disiplin anlayışı içinde şekillendiği, ortak yanlar olmakla birlikte farklılaştığı belirlenmiştir. Katılımcıların ikisi hariç (K10-Kadın, K8-Erkek) çeşitli kurallar koyduklarını ifade etmişlerdir. Süre sınırlaması (K4,Kadın, K14-Kadın, K13-Erkek, K1-Erkek...), sürekli bilim ve dini değerleri içeren sitelere yönlendirme (K9-Erkek), gereksiz kullanıma izin vermeme (K16-Bayan), zaman kuralı ve içerik kuralı (K6-Kadın) katılımcıların koymuş olduğu kurallardır.

Katılımcılara yine tutumlarını belirlemek amacıyla çocuklarının internet ve dijital medya kullanımını genel anlamda kontrol edip etmedikleri ve kontrol için hangi yöntemi kullandıkları sorulmuştur. K9-Erkek ve K21-Erkek dışında bütün katılımcıların çocuklarını kontrol ettiği belirlenmiştir. K9-Erkek “*Ede miyorum çünkü işe gidiyorum vaktim yok*” derken, K21-Erkek “bu konuda çocuğuma aşırı güvenmişim, her şeyi onun eline bırakmışım” demiştir. Katılımcıların genel olarak arama geçmişine bakma (K8-Erkek, K1-Erkek, K12-Kadın, K16-Kadın), çocuk hesabı, aile erişimi, aile kilidi kullanma (K2-Erkek, K3-Erkek, K17-Kadın), birlikte izleme, yanında olma, şifrelerini bilme, odasında kullanıma izin vermeme, zararlarını anlatma, zararlı içeriklerde kanal değiştirmelerini isteme (K4-Kadın, K13-Erkek, K14-Kadın, K11-Kadın, K15-Kadın) gibi yöntemlerle kontrol ettikleri tespit edilmiştir.

Katılımcılara özel olarak çocuklarının dijital medyada izledikleri ve oynadıkları oyunlarda şiddet ve cinsellik olup olmadığını denetleyip denetlemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların % 81,9’u denetlediğini ifade etmiştir: “*Problemleri kullanımın önüne geçmeye yönelik atılacak her türlü adım, oluşturulacak her türlü zemin ve ortamı sunmaya ve kontrol etmeye çalışıyorum.*” (K1-Erkek). Katılımcılardan bazıları denetlemeye çalışsalar da bu konuda zorlandıklarını dile getirmişlerdir: “*Evet. Ama her zaman olamıyorum. Çünkü oyun ve video aralarına bilmediğiniz ve aniden reklamlar çıkartılıyor. Ne çıkacağını kontrolü oldukça zor*” (K13-Erkek). “*Çocuklarının izlediği domuz peppa pig isimli çizgi filmde 3. Cinsiyet adı altında bir bölüm olduğuna yönelik Haber 7 de bir yazı okuduktan sonra izlemelerini engelledim, bahsi geçen çizgi film çocuklarının yas aralığına uygun olmasına rağmen Dini inançlarıma aykiri, 3. cinsiyet kavramı kabul etmem mümkün değil*” (K22-Kadın). Katılımcılar yine bu anlamda tehlikenin büyük olduğunu (K11-Kadın), takip için birlikte oyun oynadıklarını (K14-Kadın), denetim olduğu için çocukların sakıncalı içeriklerden korunduklarını (K4-Kadın), yaşını dikkate alarak denetlediklerini (K3-Erkek), sakıncalı içerikleri takip edip çocuklara bu konuyu konuştuklarını ifade etmişlerdir (K5-Erkek). Katılımcıların çocukların dijital medya kullanımı hakkındaki algı ve tutumlarını bütüncül bir şekilde değerlendirmek için “*Sizce çocuklar için internet ve dijital medya (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) kısıtlanmalı mı? Neden?*” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların % 86,4 kısıtlanması gerektiğini ifade etmiştir: “*Evet, Fiziksel, psikolojik, sosyal ve manevi gelişimi ile birlikte yaş ödevlerinin tamamlanması açısından kontrollü ve bilinçli kullanım önemli.*” (K1-Erkek). Katılımcılar kısıtlanmaması durumunda dijital

medyanın çocuklarda bağımlılık yapacağını (K6-Kadın, K9-Erkek); olumsuz davranışlar oluşturacağı (K12-Kadın); gerçek hayattan kopmaya başlayacakları (K16-Bayan); hayal gücünü yitirme, davranış bozukluğu oluşacağı (K14-Kadın); teşhircilik, cinsel içerikli klipler, aile yapısını bozan şiddet görüntülerine maruz kalacaklarını (K10-Kadın, K11-Kadın) ifade etmişlerdir. K18-Kadın kısıtlanmadığı takdirde pek çok alanda olumsuz etkilerinin olacağına değinmiştir:

Evet kesinlikle kısıtlanmalıdır. Çünkü ahlak, kişilik gelişimi, eğitim, sağlık gibi daha birçok alanda zarar gördüklerine inanıyorum. Sosyalleşmeleri, düşünme becerileri ve kavrama yetenekleri kayboluyor. Davranışsal problemler yaşanıyor. Uygunsuz içeriklerle yaşlarına uygun olmayan olaylara tanıklık ediyorlar. Zaman kullanımı konusunda sıkıntılar yaşıyorlar. Aile ile iletişim zayıflıyor. Dijital bağımlılık oluşabiliyor.

Ebeveynlerin dijital medya hakkındaki tutumlarını belirlemek amacıyla “*Dijital medyanın (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) eğitim açısından yararına inanıyor musunuz?*” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların tamamının dijital medyanın eğitime katkısı olduğunu kabul ettiği belirlenmiştir. Dünyanın bir ucundan diğerine erişim sağlaması (K1-Erkek), zekâ gelişimine katkı (K2-Erkek), okulda anlayamadıkları konuları telafi edecek videolar (K4-Kadın), bilgiye hızlı ulaşma (K8-Erkek) gibi gerekçelerle yararlı olduğuna inandıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte birçok katılımcı (K8-Erkek, K15-Kadın, K19-Kadın, K13-Erkek) dikkatli kullanıldığında yararlı olacağını vurgulamışlardır: “*Evet. Ama doğru kullanılırsa. Bıçak gibi düşünebiliriz. Bıçakla yemek de yapabiliriz, hayatımızı da kolaylaştırabilir. Ama bir cinayet aletine de dönüşebilir.*” (K13-Erkek).

4.3. Ebeveynlerin Dijital Medya Kullanımına Dair Dini Tutum ve Değerlendirmeleri

Çalışmanın son kısmında ebeveynlerin dindarlık ve dini tutumlarının çocukların dijital medya kullanımıyla ilişkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan öncelikle kendi dindarlıklarını 1-10 arasında puanlamaları istenmiştir. Katılımcıların ikisi (K3-Erkek, K20-Erkek) dindarlıklarını 5 olarak ifade ederken diğer bütün katılımcılar kendi dindarlıkları için 6 ve üzeri bir puanlama yapmışlardır. Yine “*Başkaları sizin dindarlığınızı 10 üzerinden değerlendirse kaç puan verirdi?*” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcılardan K3-Erkek (5 puan), K6-Kadın (4 puan) verirken diğerleri 6 ve üzeri puan vermişlerdir. Elde edilen bulgular katılımcıların kendilerine dair dindarlık algılarının ortanın üstünde olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle katılımcıların çoğunluğu kendini hem içsel hem de dışsal yönüyle oldukça dindar görmektedir.

Dindarlıklarını ortanın üstü olarak ifade eden ebeveynlerin çocuklarının dijital medya kullanımıyla ilgili dini tutumları belirlemek amacıyla öncelikle “*Çocuğunuzun/çocuklarınızın dijital medya kullanımı konusunda dini endişeleriniz var mı? Varsa nelerdir?*” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcılardan % 50’si bu konuda herhangi bir endişesi olmadığını dile getirmiştir. Bazı katılımcılar ise (K4-Kadın, K19-Kadın,

K20-Kadın) dini endişelerden ziyade müstehcen sitelere girmesi, çocuklarla yabancılaşma/uzaklaşma, yaşlarına uygun olmayan sitelere maruz kalma gibi endişeleri olduğunu dile getirmişlerdir (K4-Kadın, K19-Kadın, K20-Erkek). Dijital medya kullanımı konusundaki dini endişelerini K5-Erkek “Çocuklarımızın dinlerini yaşayamama, dijital medyada gösterilen/dayatılan içeriklere göre dinini anlaması, dinimizin yanlış anlaşılmasına doğru öğrenilmemesine etken oluşturmaktadır” şeklinde ifade etmiştir. K16-Kadın, çocukların dini anlamda yanlış yere sapma ve çocuğa öğretilenin tersine öğretiler barındırdığı için endişesi olduğunu söylemiştir: “Var. Çocukları (dini yönden) saptırarak çok değişik doneler var. Bizim doğru dediğimize yanlış diye inandıracak mecralara girmemesi gerekmektedir.” K15-Kadın benzer endişeler taşımaktadır: “Evet var. Oradan etkilenip inanç noktasında kaybolmalarından korkuyorum.”

Katılımcılar yine dini değerlerde erozyon yaşandığını (K9-Erkek), yanlış bilgilendirmeler olduğunu (K7-Erkek), çocukların dine aykırı görsellere maruz kaldıklarını ve oyuna dalıp ibadetlerini aksattıkları (K8-Erkek), dine aykırı düşünceler empoze edildiğini (K12-Kadın, K21-Erkek, K22-Kadın) vurgulamışlardır. K18-Kadın endişesinin çocuklukta maruz kalınan dine aykırı içeriklerin ileriki yaşlarda dinden uzaklaşma ile sonuçlanma ihtimali olduğunu söylemiştir: “Evet var. İlerleyen yaşlarda inancına aykırı durumlar içerisine girip inancına ters olaylardan etkilenip hayatına yansıtma kaygısı taşıyım” K13-Erkek ise dini öğretmeye yönelik içeriklerin eğlenceli olmadığı için çocukların dikkatini çekmediğini, diğer türlü içeriklerde de yanlış birçok bilgi ve davranışın çocuklara aktarıldığını vurgulamıştır: “Var. Dinimize aykırı farkında olmadığımız ya da dikkatinizden kaçan birçok bilgi ve davranış çocuğa doğruymuş gibi gösteriliyor. Ama bununla beraber birçok dini içerikte var ama çok az ve çocuklara yönelik eğlendirici şekilde öğretici olmayan cinsten. Dolayısıyla çocuklar tarafından tercih edilmiyor.”

Katılımcılara ikinci olarak “dijital medyanın çocuklarının dini gelişimlerini etkileyip etkilemediğini, eğer etkiliyorsa nasıl etkilediği” sorulmuştur. Katılımcıların % 22,7’si olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisi olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların 50’si dijital medyanın çocukların dini gelişimlerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir: “Dijital medyada çoğunlukla dini yanlış anlatarak ya da öyleymiş gibi göstererek gencecik yavrularımızın zihinlerine yanlış, kötü bilgiler aşılanmaktadır” (K5-Erkek). K13-Erkek ise dinin kural ve sınırlar içermesine karşı dijital medyada sınır ve kuralların olmamasından dolayı dini gelişimi olumsuz etkilediğini dile getirmiştir: “Çoğunlukla olumsuz yönde. Dijital medya ağırlıklı olarak sınırsız özgürlük temelli olduğu, dininde kurallar koyması onun mantığına aykırı olduğu için din kurallarına göre değil sınırsız kurallara göre içerik ürettiğinden dini gelişimi olumsuz etkiliyor”. Bunun yanı sıra katılımcılar tarafından dine saldıran pek çok şey olduğu (K9-Erkek), yanlış görüşlerden etkilenebilecekleri (K10-Kadın), cinsiyetsiz ya da eşcinsel içeriklere maruz kalma (K22-Kadın), şeytanın bile aklına gelmeyecek kötücül ve saçma açık ya da örtük şizofrenik-satanist içerikler olduğu (K21-Erkek), dijital medyada uzun vakit geçirdiklerinden dolayı ibadetlerin aksatıldığı (K4-Kadın) söylenmiştir.

Katılımcıların % 27,3’ü ise dikkatli ve doğru kullanıldığı takdirde olumlu etkilerinin olabileceğini dile getirmişlerdir: “Diyanaet işlerinin desteklediği dini motiflerin

olduğu çizgi filmleri severek izliyorlar” (K2-Erkek). Diğer bir katılımcı ise anne-babanın dijital medya kullanımında çocuklarına rol model olunmasının fayda sağlayacağını vurgulamıştır: “Dijital araçların doğru kullanımı hakkında çocuklarıma rol model olarak olumlu etkilenmesini ümit ediyorum.” (K1-Erkek). Katılımcılardan K12-Kadın ve K8-Erkek ise dijital medyanın çocukları dini açıdan hem olumlu hem de olumsuz etkileyebileceğini ifade etmişler: “Kısa dini hikâyeler izlediğinde olumlu etkiliyor fakat diğer içeriklerde çocuklara ve bize de bir şeyleri normalleştiriyorlar” (K12).

Katılımcılara “Dini görüşünüz ya da dindarlığınız çocuğunuzun internet ve dijital medya kullanımını etkiliyor mu? Etkiliyorsa nasıl ve ne yönde etki etmektedir?” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların % 59’u etkilediğini ifade etmişler. Katılımcılardan bazıları (K22-Kadın, K21-Erkek, K20-Erkek, K17-Kadın, K13-Kadın, K10-Kadın) dini inançlarına aykırı içerikleri izlememeleri için “sınırlayıcı” olduklarını vurgulamışlardır: “Dini inancımınla beraber çocuğunuzun temas ettiği içerikleri sınırlama ve yanlış olduğuna dair çocuğunuzun dilinden anlatımda bulunmaya çalışıyorum.” (K13-Erkek), “Dini inancımın ters düşen inancımınla örtüşmeyen uygulama ve içeriklerin kullanımına izin vermem.” (K18-Kadın). İçerikleri sınırlama ile birlikte K4-Kadın çocuklarına dijital medya kullanımını konusunda bilinçlendirmeye ve dini öğretmeye çalıştıklarını ifade etmiştir: “Çocuklarımıza küçükken bir dine mensup olduğumuzu başıboş olmadığımızı gerek yaşayarak gerekse onlarla konuşarak anlatmaya çalıştık. İnanıyorum ki vicdan muhasebesi yapıp (dijital medyada) canlarının her istediğini yapmıyordur. Ona güvendiğimizi yanlış yapmayacağını bildiğimizi de sık sık hatırlatıyoruz. Bir de onun da dini sorumluluklarını yapmasını hatırlatıyoruz. Bu da dijital dünyada her canlarının istediğini yapmalarına engel oluyor diye düşünüyorum.” Bazı katılımcılar ise ebeveynin dini hassasiyetinin yani haram ve helale dikkat etmesinin, çocuğuna yedirdiği içirdiği şeylerin haram ve helal olmasının onların dijital medyanın içeriklerinden olumlu ya da olumsuz etkilemesinde etkili olduğunu savunmuştur. Yine bu minvalde K21-Erkek, çocuğunuzun mayasının temiz olması onun zararlı içeriklerden korunmasından etkilidir görüşünü savunmuştur. Bunların yanı sıra katılımcılar dine aykırı olmayan içerikleri izlemelerine müsaade ettikleri hatta beraber izlediklerini (K12-Kadın), dini görüşleri doğrultusunda çocuğa eğitim verip, dijital medyanın faydalı kısmını onlar için araştırdıklarını (K5-Erkek), olumlu yönde kullanım için çocukları desteklediklerini (K1-Erkek) ifade etmişlerdir.

Katılımcıların % 40,9’u ise dindarlıklarının çocuklarının dijital medya kullanımında etkili olmadığını dile getirmişlerdir: “Çok bir etkisi yoktur sanırım. Kısmen otokontrol sağlıyor olmalı. Dikkat etmesi gerekenleri zamanla fark edecektir” (K8-Erkek). Başka bir katılımcı ise çocuklara bu konuda zorla müdahale edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir: “Din, zorla müdahale edilmemesi gereken bir şey, temel bilgileri üzerine kişinin kendi hür iradesiyle okuyarak karar vermesi gerekir” (K3-Erkek). Bazıları ise dijital medya kullanımında dikkat ettikleri noktanın dini içerikten ziyade sağlıklı gelişimle ilgili alanlar olduğunu ifade etmişlerdir: “Pek etki etmemektedir. Kısıtlamaların şimdilik dini yönden ziyade sağlıklı bir gelişim göstermesi yönünde.” (K19-Kadın); “Dinden ziyade etik ve ahlaki ölçüleri baz alıyorum” (K6-Kadın).

Katılımcılara çocuklarının takip ettiği dijital medya platformları ve oynadığı oyunlarda dini inançlarına aykırı içerik olup olmadığını denetleyip denetlemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların % 63,6'sı denetlediğini ifade etmiştir: “Oynanan oyunlarda veya yeni öğrendiği oyunlarda sakıncalı durumların olmaması gibi denetimleri çocuğumun haberi olmadan yaparım. Dinimize, ailemize, topluma zarar verici bir durum olduğunda güzel bir şekilde açıklayarak neyin doğru olduğunu, ne yapması gerektiğini onunla konuşurum” (K5-Erkek). Başka bir katılımcı ise denetlemeye çalıştığını fakat yeterli olmayabileceğini söylemiştir: “Kötü ise uyarıyorum denetlemeye çalışıyorum ama gözden kaçırdıklarında oluyor eminim” (K16-Kadın). K21-Erkek, “Dindar bir aileyiz, kız çocuk babasıyım, çocuğumu denetlemiyordum, çünkü ona güveniyordum, bir gün ‘baba bana şu oyunu satın alabilir misin’ dedi. Ben de ‘tabii ki’ dedim. Ancak oyunu merak ettiğimi ve ne tür bir oyun olduğunu görmek istediğimi söyledim. Baktığımda inancımıza hiç de uygun olmayan satanist sembollerle dolu bir oyun olduğunu gördüm ve bu oyunu yasakladım. Çocuğuma bunu anlatmaya çalıştım fakat çocuğum bu oyuna kendini o kadar kaptırmış ki, oyundaki karakterlerin ve hikayenin masumiyetine inanmış. Sanırım arkadaş çevresinde de yaygın bir oyunmuş” demiştir.

Katılımcıların % 50'si dini inançlara aykırı içerik olup olmadığıyla alakalı az ya da çok denetim yapabildiklerini ya da hiç denetim yapmadıklarını ifade etmişlerdir: “Kısmen. Her zaman müdahale etme şansım olmuyor. Yanında olduğum müddetçe dikkat etmeye çalışıyorum” (K13-Erkek), “Evet bazen bakıyoruz çok masum bir karakter gibi gösterilen boynuzlu şeytansı figürler var oyunlarda” (K11-Kadın). Bir katılımcı ise belli bir yaştan sonra denetleyemediğini ifade etmiştir: “Evet denetliyorduk. Fakat bir yaştan sonra yaptırım uygulayamıyoruz. Dini içeriklere uygunsuzluk yok fakat şiddet içerikli çok oyun var. Bu oyunları da çocuklar maalesef masum buluyor.” (K4-Kadın). Katılımcılar yine kız çocuğa sahip oldukları için, kız çocuklarının zararlı şeyler takip etmediği için denetlemediklerini (K2-Erkek), dini olmasa da ahlaki ve etik açıdan denetlediklerini ifade etmişlerdir.

Dijital ebeveynlere son olarak “Çocukların din eğitiminde dijital medyadan yararlanıyor musunuz?” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların % 54,5'i çok az ya da hiç yararlanmadıklarını dile getirmişlerdir “Hayır, yüz yüze kitap merkezli ve doğrudan etkileşimin olduğu ortamlar tercih edilmelidir” (K20-Erkek). K2-Erkek kendilerinin öğrendiği geleneksel metotlarla öğrettiklerini ifade etmiştir: “Hayır. Biz öyle öğrenmedik. Okulda din dersi, ailedeki dindar yaşam ve diyalog yoluyla öğretiyoruz. 9-10. yaştan sonra öncesi sonrası ve aralarda güzel ödülleri olduğu diyanete bağlı mahalle veya köyedeki yaz kuran kursu yeterli. Dini yaşamak hayatına sokmak için yeterli.” (K2-Erkek). Katılımcılar yine bazen dini film ve elifba gibi programları kullandıklarını ifade etmişlerdir (K8-Erkek, K11-Kadın). Katılımcıların % 36,4'ü ise din eğitiminde dijital medyadan yararlandıklarını ifade etmişlerdir: “Geleneksel yöntemlerden daha eğlenceli, eğitici-öğretici içerik ve uygulamalardan faydalaniyorum.” (K1-Erkek). Katılımcılardan bazıları (K17-Kadın, K14-Kadın, K13-Erkek) animasyon, film ve çizgi filmlerden yararlandıklarını söylemiştir: “Evet. Diyanet işleri başkanlığının çizgi filmler ya da dini filmler. Özellikle peygamber efendimizin hayatı ve Kur'an öğretici videolar izliyoruz” (K13-Erkek). K21-Erkek ise dijital medyanın hem içerik hem yöntem açısından çocukların dini gelişim ve eğitimine faydasından çok zararının olduğunu, dijital

medyanın tıpkı önceden TV için söylendiği gibi aptallaştırıcı bir etkisi olduğunu, bu nedenle çocuklardan uzak tutulması gerektiğini, çizgi film ve animasyonların ilkece İslam'a zıt bir karakter taşıdığını, zihni bulandırdığını, bu nedenle yasaklanması gerektiğini söylemiştir.

Üç başlık -(1) *Çocukların dijital medya kullanımı*, (2) *Ebeveynlerin dijital medya kullanımına dair tutum ve değerlendirmeleri* ve (3) *Ebeveynlerin Dijital Medya Kullanımına Dair Dini Tutum ve Değerlendirmeleri*- halinde betimlenen tüm bu bulgular değerlendirildiğinde her birinin altında gerek ebeveynlerin; dini görüşleri ve dindarlıkları, gerekse dini kaygı ve saikleri ile ortaya çıkan dijital medya kullanımına karşı tutumlardan bahsedilebilir.

Öncelikle tablonun tümü göz önüne alındığında çocukların çoğunluğunun kendilerine ait bir tablet ya da telefona sahip oldukları, erken yaşta dijital medya ile tanıştıkları, dijital medya kullanımının büyük oranda sürekli ve uzun süreli olduğu, çocukların dijital medya da en çok online oyunlarla ilgilendikleri tespit edilmiştir. Elde edilen veriler TÜİK verileriyle uyumaktadır. TÜİK raporuna göre çocukların %66'1'inin interneti daha çok oyun oynamak ve indirmek için kullandıkları, 6-15 yaş arası internet kullanım oranı 2013 yılında % 50,8 iken 2021 yılında % 81,5'e yükseldiği belirlenmiştir.³⁷ Diğer taraftan ebeveynlerin yarıdan fazlasının çocuklarının dijital medya kullanımıyla alakalı sorun yaşadıkları tespit edilmiştir.

Diğer taraftan ebeveynlerin tamamına yakınının dijital medyanın çocuklarının davranışları, bilinçaltı ve kişiliğini büyük oranda olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular alanda yapılan diğer araştırmalarla örtüşmektedir. Dijital medya ve oyunların başta teknoloji bağımlılığı olmak üzere, şiddet ve düşmanca duygularda artış, kaygı, depresyon, davranış bozukluğu, uyku problemleri, akademik başarıda gerileme, obezite, hareketsizlik, pornografi eğilimi gibi pek çok zararı olduğu ortaya konmuştur.³⁸ Bu nedenle ebeveynlerin dijital medya ile ilgili belli bir farkındalık düzeyi içinde oldukları ve ebeveynlerin dijital medya ile ilgili değerlendirmelerinin alanda yapılan çalışmalarla büyük oranda paralellik gösterdiği söylenebilir.

Çalışma sonunda ebeveynlerin tamamına yakınının çocukların dijital medya kullanımına dair çeşitli endişeler (kötü örnek olma, sorumluluk bilincinin kaybolması, davranış problemleri, odaklanma problemi vb.) taşıdığı belirlenmiştir. Çocuklarını dijital medyanın zararlarından korumak için ebeveynlerin neredeyse hepsinin çeşitli kurallar koyduğu ve dijital medya kullanımına sınırlama getirmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Arama geçmişine bakma, aile erişimi, birlikte izleme, şifreleri bilme, ortak kullanma gibi yöntemlerle kontrolü sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde ebeveynlerin di-

³⁷ TÜİK, *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, Araştırma Raporu (TÜİK, 2021) (TÜİK), 3.

³⁸ Nesrin Işıkoğlu Erdoğan, "Dijital Oyun Popüler mi? Ebeveynlerin Çocukları İçin Oyun Tercihlerinin İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 46 (Mayıs 2019), 3; Orhan Gürsu - Murat Faruk Özçelik, "Ergenlik Döneminde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Dindarlık İlişkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (Haziran 2022), 202.

jital medyanın zararlarına dair belli bir bilince sahip oldukları görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarını dijital medyanın zararlarından korumak için kendi hassasiyet ve disiplin anlayışları doğrultusunda belli kural ve sınırlamalar koymaya çalıştıkları ve kontrol ettikleri belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarını dijital medyanın zararlarının neler olduğu ve nasıl koruyabilecekleri noktasında ortak düşüncelere sahip olmakla birlikte farklılaştıkları göze çarpmaktadır.

Dini hassasiyetlerden kaynaklanan birtakım temalar ise çalışmanın bağlamı gereği ayrıca önem arz etmektedir. Ekran süresinin çocuklarının ibadetinin aksamasına neden olduğunu, dijital medya nedeniyle kendi özünden ve inancından çocukların uzaklaşabileceğini, yanlış dini bilgilerle çocuğun etkilenebileceğini belirten ebeveynler, çocuklarının dini gelişim ve eğitiminden endişe edebilmektedir. Altta yatan bu tavır ve düşünceler nedeniyle ebeveynler dijital medya kullanımı konusunda tevekkül benzeri kontrollü-bilinçli bir tutum geliştirebilir. Nitekim örneklem grubunda çocuğun dijital medya kullanımını kontrol eden ve bu konuda kuralları olan ebeveynlerin dini hassasiyetlerle çocuklarını korumaya çalıştığı görülmüştür (Örneğin K22-Kadın). Buna karşın dijital medya kullanımı noktasında çocuklarını başıboş bırakıp kadercı bir şekilde ve sırf dindar olukları için “bize bir şey olmaz, Allah korur, mayası temizse bir şey olmaz” gibi anlayışlarla yaşanan sorunlar sonrasında reaksiyoner-yasakçı bir tutumun ortaya çıktığı da önemli bulgular arasında zikredilebilir (Örneğin K21-Erkek). Şunu da belirtmek gerekir ki tematik bu inceleme dijital medya kullanımına yönelik dini kaygılar, dini davranışlar, dini düşünceler şeklinde sınıflandırılabilir. Bunun içerisinde dijital medyanın dini açıdan zararlı etkilerinden, haram ve helal hassasiyetinden bahsedilebilir. Ancak çalışmanın bağlamı gereği dijital ebeveynlikte dini tutumların en azından bu örneklem açısından kaygılı, kadercı, bilinçli-kontrollü, reaksiyoner-yasaklayıcı tarzda tezahür ettiği savunulabilir. Dindarların herhangi bir konu hakkında daha otoriter davranma eğilimi zaten dillendirilen bir olgudur. Ancak burada otoriterliğin altında değerlendirilmesi tartışmalı olan daha çok dengesiz bir tavır olarak reaksiyoner-yasaklayıcı temaların ortaya çıkması dikkat çekicidir. Dahası ebeveynlerin genel hatları ile otoriterlikten ziyade dindar olsun ya da olmasın daha bilinçli ve müsamahalı davrandığı söylenebilir. Çocuklarının dijital medya kullanımını konusunda ebeveynlerin kural ve umumi yasaklarının olması otoriterlikten ziyade bu konuda bilinçli olmaları ile ilişkilendirilmiştir. Reaksiyoner-yasaklayıcı tavır ise otoriterliği aşan bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Otoriterlik açısından bir diğer sorun dindar olsun ya da olmasın dijital medya kullanımının son derece kişisel bir özel alan haline gelmesi otoritenin nüfusunu ketleyici olduğu tahmin edilmektedir.

Sonuç

Teknolojinin gelişimiyle birlikte hayatımıza giren dijital medya pek çok alanda olduğu gibi dijital dünyaya doğan çocukları da etkisi altına almıştır. Yeni dünyanın dijital yerlileri olan çocukları dijital medyanın zararlarından korumak ebeveynler için yeni bir zorluk/sorumluluk alanı ortaya çıkarmıştır.

Çalışma, dijital çağda ebeveynlik yapan dindar anne-babaların çocuklarının dijital medya kullanımıyla ilgili dini tutum ve değerlendirmelerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde dindarlıklarını ortanın üstünde olarak belirten ebeveynlerin neredeyse tamamının çocukların dijital medya kullanımına dair genel endişeler taşıırken, ebeveynlerin neredeyse yarısının dini endişeler taşıdığı belirlenmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin neredeyse tamamının dijital medyada şiddet ve cinselliğe maruz kalıp kalmadıklarını denetlerken dini inançlara aykırı olan içerikleri denetleyen ebeveynlerin ise yarıdan biraz fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ebeveynlerin dindarlıklarının çocuklarının dijital medya ile olan ilişkisini şekillendirmede diğer faktörler kadar öncelikli olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan ebeveynlerin dijital medyanın taşıdığı risklere dair belli bir farkındalık düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu farkındalıkta katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olması önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Çalışma açısından bir diğer önemli sonuç; dindar ebeveynlerin dijital medyanın çocukların dini gelişimini olumsuz etkileyecek risk faktörlerine diğer gelişim alanlarında olduğu kadar önem vermedikleri belirlenmiştir. Dindar ebeveynlerin dijital medyanın çocukların dini gelişimine olumsuz etkilerine dair yeterince farkındalık kazanmamış olmaları, diğer gelişim alanları kadar dijital medyanın dini gelişim alanına olan etkilerini bilmemeleri, dijital medyanın dini gelişimi etkilemeyeceğine inanmaları gibi pek çok sebebi olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle ebeveynlerin dijital medya kullanımında çocukların diğer temel gelişim alanlarına (sosyal, fiziksel, bilişsel, cinsel vb.) yönelik hassasiyetlerinin dini gelişim alanından daha fazla olduğu söylenebilir.

Buna karşın gerek ibadetleri aksatmalarına neden olması sebebiyle, gerekse karşıt inançlarla ya da yanlış dini bilgilerle çocuğunun dini gelişimin ve kişiliğinin olumsuz etkilenebileceğini söyleyen ebeveynlerin olduğu görülmüştür. Bununla birlikte dini eğitim ve gelişim için yeterli ya da uygun içerik olmadığını söyleyen dini hassasiyete sahip ebeveynlerin olması da çalışma açısından dikkat çekicidir. Yani dini açıdan dijital ebeveynliğin basitten karmaşığa ya da diğer bir deyişle ibadetlerin aksamasına sebep olmasından kişiliğın olumsuz etkilenmesine ve değer erozyonuna varana kadar dijital ebeveynliğin bir takım dini kaygılarla karakterize olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu kaygılar ya da riskler karşısında, ebeveynlerin yasaklama ya da kontrol yoluna gidebildiği, bilinç ve farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu; ancak bazen kadercı bir anlayış ve özgüvenle kontrolsüz davrandığı ve bu beklenti/düşünce nedeniyle hayal kırıklığına uğrayıp reaksiyoner/yasaklayıcı davranabildiği ya da sırf dini saiklerle haram ve helalle çocuğun korunduğunu savunabildiği satır aralarında ortaya çıkmıştır. Kaldı ki K21'in yaptığı gibi inancını gerekçe gösterip topyekun dijital medyaya karşı olmak da dini bir tutum ve tavır alıştır.

Bulgular göz önüne alındığında dini önemseyen ve dini kaygılara sahip katılımcıların dijital ebeveynlik tutumları; kaygılı, kadercı, bilinçli-kontrollü, reaksiyoner-yasaklayıcı tarzda ortaya çıktığı söylenebilir ve dijital ebeveynlikte dindar

ebeveynlerin –ki sık sık dindarlıkla ilişkilendirilen- otoriterlikten uzak davranma eğiliminde olduğu bu noktada savunulabilir. Çünkü katılımcılar medya kullanımı konusunda çocuklarına karşı çoğunlukla bilinçli, kontrollü, müsamahalı, rasyonel ve disipline edici bir söyleme sahiptirler. Diğer bir önemli husus ortaya çıkan bu tarzların yan yana ve birbirlerinin altına yerleştirilebilir özellikte olmasıdır. Yani dindar dünya görüşü bağlamında, dijital ebeveynlik tarzı olarak kontrollü-kaygılı bir tutumdan bahsedilebileceği gibi bilinçli bir ebeveynin belli bir noktadan sonra her şeyi kontrol edemeyeceğini söyleyip kaderci davranması da ön görülebilir. Ne var ki bu tarzların tam olarak belirlenebilmesi için daha geniş örneklem grupları ve farklı metotlarla yapılacak derinlikli çalışmalara ihtiyaç vardır. Dindar ebeveynlerin tutumlarını inceleyen daha detaylı araştırmalar yapılması, ebeveynlerin bilinçlenmesi, çocukların gelişimleri ve korunması açısından önemlidir. Bu kapsamda, ebeveynlere yönelik hazırlanacak eğitim programlarının da faydalı olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça | References

- Arastaman, Gökhan vd. “Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme”. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2018), 37-75.
<http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2018.61>
- Ayan, Sezer. *Aile ve Şiddet*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2010.
- Bakan, Uğur - Salman, Fikri. “Öğrencilerin Popüler Dijital Oyun Karakterlerinin Seçiminde Görsel Unsurların Etkileri”. *Akademik Sanat Dergisi* 5/9 (2020), 110-130.
- Barbarasoğlu, Fatma - Şişman, Nazife. *Adı Konmamış Çağda Yeni Anne Babalar*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Temel Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 22. Baskı, 2011.
- Göka, Erol. “Dijital Medya ve Bireyin Psikolojisi”. *TRT Akademi Dergisi* 1/2 (2016), 682-701.
- Gürsu, Orhan - Özçelik, Murat Faruk. “Ergenlik Döneminde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Dindarlık İlişkisi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1, 199-216.
<https://doi.org/10.30627/cuilah.1092685>
- Hacikeleşoğlu, Hızır. *Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Hacikeleşoğlu, Hızır. “Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık ve Ahlakı Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 877-907.
<https://doi.org/10.33415/daad.954334>
- Hacikeleşoğlu, Hızır - Karaca, Faruk. “Ebeveyn Tutumlarının Tanrı Tasavvuru İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2021), 195-236.
<https://doi.org/10.21054/deuifd.895310>
- Hazar, Zekihan. *Dijital Oyunlarda Kaybolan Çocukluk*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Işıkoğlu Erdoğan, Nesrin. “Dijital Oyun Popüler mi? Ebeveynlerin Çocukları İçin Oyun Tercihlerinin İncelenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 46 (2019), 1-17.
<https://doi.org/10.9779/pauefd.446654>
- İşçibaşı, Yaprak. “Bilgisayar, İnternet ve Video Oyunları Arasında Çocuklar”. *Selçuk İletişim* 7/1 (2013), 122-130.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 12. Baskı, 2010.

- Karataş, Zeki. "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 62-80.
- Kaya, Gamze vd. "Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.21764/mauefd.390626>
- Kılınçer, Hatice. "Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 263-273.
- Kılınçer, Hatice. *Aileye Tutunmak*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Baskı, 2022.
- Kımtır, Nurten. "İlgili-Seven Anne-Baba Tutumları İle Din ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine". *Dini Araştırmalar* 18 (Kasım 2015), 9-44. <https://doi.org/10.15745/da.69845>
- Mahoney, Annette. "Religion in Families 1999 to 2009: A Relational Spirituality Framework" 72/4 (2010), 805-827.
- Mahoney, Annette - Tarakeshwar, Nalini. "Evlilikte ve Gündelik Hayat ve Aile Krizlerindeki Ebeveynlik". çev. Fatma Zeynep Belen. *Din Psikolojisi ve Maneviyat Psikolojisi Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*. ed. Drl. Raymond F. Paloutzian - Drl. Crystal L. Park. thk. çeviri ed. İhsan Çapçıoğlu - çeviri ed. Ali Ayten. 361-401. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.
- Manap, Abdullah - Durmuş, Emine. "Dijital Ebeveynlik Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/2 (2020), 978-993. <https://doi.org/10.17679/inuefd.711101>
- Nazlı, Serap. *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 12. Baskı, 2016.
- Neuman, W. Lawrance. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*. çev. Sedef Özge. Ankara: Yayıncı Yayınları, 6. Baskı, 2013.
- Nichols, Michael P. *Aile Terapisi Kavramları ve Yöntemler*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.
- Özden, Betül. "Dijital Çağ ve Ahlaki Değerler Üzerine Bir İnceleme". *Sosyal Medya ve Mahremiyet Z kuşağı*. ed. Abdullah Pakoğlu - Rukiye Gögen. 97-109. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Özkan, Abdurrahman - Hira, İsmail. "Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Yaş Çocukların Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn". *Kesit Akademi* 9 (Ocak 2017), 245-270. <https://doi.org/10.18020/kesit.1214>
- Premsky, Marc. "Digital Natives, Digital Immigrants". *MCB University Press* 9/5 (2001), 1-6.
- Purnama, Sigit vd. "Do Parenting Styles and Religious Beliefs Matter for Child Behavioral Problem? The Mediating Role of Digital Literacy". *Heliyon* 8 (Haziran 2022), 2-9. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09788>
- Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- Taşdemir, Nagihan. *The Relationships Between Vertical And Horizontal Individualism-Collectivism, Religiosity, And Parenting Styles From Perspective Of Parents And Their Children*. Ankara: Ortaođu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- TÜİK. "Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2021". Erişim 15 Kasım 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132>
- TÜİK. "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022". Erişim 15 Kasım 2022. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- Whitehead, Carrie Rogers. *Becoming a Digital Parent*. Newyork: Routledge, 2021.
- Yaman, Fatih vd. "Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Aralık 2013), 883-896.

Yapıcı, Asım - Kayıklık, Hasan. "Dinsel Eğilimle Ön Yargı ve Hoşgörüsüzlük Arasındaki İlişkiler Üzerine Psikolojik Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/1 (2005), 413-426.

Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 8. Baskı, 1992.